

PRZEKŁADY, STRESZCZENIA, RECENZJE

HELENA MARCZEWSKA

Instytut Ekonomiki Rolnej
Warszawa

NIEKTÓRE PROBLEMY ROLNICTWA W USA OPRACOWANE NA PODSTAWIE PRACY GEORGE'A S. WHEELERA *

W pracy niniejszej autor przedstawia na podstawie danych dotyczących niektórych gałęzi gospodarki rolnej Stanów Zjednoczonych rozwój techniki produkcji i poziom wydajności pracy, wpływ rozwoju techniki produkcji rolniczej na układ stosunków społecznych, na procesy koncentracji i proletaryzacji w rolnictwie USA, ujawnia wielkość i podział produkcji i dochodu, omawia problem nadprodukcji,

dumpingu i innych związanych z tym zagadnień.

Przed przystąpieniem do szczegółowej analizy autor daje krótką charakterystykę warunków klimatycznych, glebowych i produkcyjnych istniejących w Stanach Zjednoczonych, przy czym podkreśla ogromną nierównomierność i zróżnicowanie poszczególnych stanów pod względem poziomu produkcji.

WZROST WYDAJNOŚCI A SPADEK ZAPOTRZEBOWANIA NA SIŁĘ ROBOCZĄ

Czynnikami hamującym zdolność produkcyjną kapitalistycznego rolnictwa — pisze Wheeler — jest ograniczony rynek. Istnieje bowiem możliwość, jak ocenia Departament Rolnictwa **, zwiększenia w krótkim czasie o 20% produkcji zarówno roślinnej, jak i zwierzęcej, o ile tylko wzrosnie popyt. Dowodem tego jest przykład z okresu wojennego, kiedy to produkcja, jak i przeciętne spożycie wzrosły o 14% w stosunku do lat 1935—1939.

Autor przedstawia dane statystyczne dotyczące ludności i gospodarki rolnej w Stanach Zjednoczonych w latach 1880—1954.

Komentując powyższe dane, autor

zwraca uwagę, że wprawdzie od roku 1920 ogólna powierzchnia zasiewów nie wzrosła, a nawet zmalała, jednakże przybyło pod uprawę roślin konsumpcyjnych około 60 mln akrów dzięki poważnemu zmniejszeniu upraw paszowych, co nastąpiło w rezultacie zastąpienia przez maszyny znacznej liczby koni i mułów. Wzrosły również plony niektórych upraw z powodu podniesienia poziomu agrotechniki. Równoległe do tego procesu maleje ilość ludności rolniczej zarówno w liczbach absolutnych, jak i w stosunku do ogólnej liczby ludności Stanów Zjednoczonych oraz wzrasta liczba tych farmerów, których warunki zmuszają

* G. S. Wheeler, b. obywatel amerykański, właściciel drobnej farmy w USA, obecnie zamieszkały w Czechosłowacji. Jego praca naukowa, oparta na danych statystycznych z lat po drugiej wojnie światowej do 1955 r. włącznie, ukazała się w kwartalniku „Za socjalistycznego sielskochoziajstwiennuju nauku”.

** „The Agricultural Situation”, czerwiec 1952.

Tabl. 1. Ogólne dane o rolnictwie USA w okresie lat 1880—1954^a

Wyszczególnienie	W l a t a c h					
	1880	1920	1930	1940	1950	1954
Ludność USA w mln	50	105,7	122	133	151	162
Ludność rolnicza w mln	36	32	31	31	25	21,8
Ludność rolnicza w stosunku do ogólnej liczby ludności w %	72,0	31,1	24,9	23,2	16,6	13,5
Ludność rolnicza zatrudniona w mln (średnie roczne zatrudnienie)	8,6	11,5	10,5	9,2	7,5	6,5
Liczba farm w mln	4,0	6,5	6,5	6,3	5,6	4,8
Przeciętna powierzchnia farmy w akrach ^b	—	147	151	166	215	242
Ogólna powierzchnia zasiewów w mln akrów	178	362	359	321	345	—

^a Źródła: St. Zjedn., Departament Handlu, Statistical Abstract 1954, str. 193, 635—6; Historical Statistics, str. 29; Survey of Current Business, luty 1955; St. Zjedn., Departament Rolnictwa, The Agricultural Situation, grudzień 1954; Facts for Farmers, styczeń 1956.

^b 1 akr = 0,404 ha.

do podjęcia dodatkowej pracy w rolnictwie lub przemyśle.

Autor podaje opierając się na materiałach źródłowych, że procent farmerów zarobkujących dodatkowo wzrósł dwukrotnie w ciągu piętnastu lat. Świadczy to o zubożeniu poważnej liczby farmerów.

Liczby wyszczególnione w tablicy pierwszej dotyczące zatrudnionych w

rolnictwie kryją poważną ilość ludzi, którzy większą część roku nie pracują. Sytuację tę pokazuje autor na przykładzie zatrudnienia osób dorosłych w dwóch miesiącach (styczniu i czerwcu) 1953 roku.

A więc nawet w okresie największego nasilenia prac polowych więcej niż półtora miliona osób pracuje poniżej 35 godzin tygodniowo.

Tabl. 2. Przykładowe dane o zatrudnieniu w tys. osób na farmach w 1953 r.^a

Miesiące	Ogólna liczba zatrudnionych	Zatrudnieni w tygodniowogodz.			Oficjalnie bez pracy (pracujący dorywczo)
		35 i więcej	od 15 — 34	od 1 — 14	
Styczeń	5 452	3 404	1 538	218	298
Czerwiec	7 926	6 333	1 346	178	68

^a Źródło: Statistical Abstract, 1954, str. 196, tabl. 220.

ROZWÓJ TECHNIKI PRODUKCJI ROLNICZEJ A WYŻSZOŚĆ WIELKICH FARM W WARUNKACH KONKURENCJI

Do rozpowszechnienia nowoczesnych metod techniki i kultury rolnej w rolnictwie przyczynił się w dużej mierze aparat państwowy poprzez badania naukowe, propagandę i udzielanie bezpłatnych porad fachowych. W rzeczywistości jednak korzystały z tego tyl-

ko duże i średnie farmy. Ze względu na warunki finansowe drobni farmerzy często nie mogli korzystać nawet z tych ulepszeń, które wymagały małych wkładów pieniężnych (przykładowo autor podaje niemożliwość zastosowania nasion hybrydów). Stąd też stosowanie nowoczesnych osiągnięć nauki

w walce konkurencyjnej daje przewagę wielkim farmerom.

Głównym czynnikiem wpływającym na zwiększenie plonów jest podniesienie ilości i jakości stosowanych nawo-

zasiewów w zasadzie malała i nadal maleje.

O ile zastosowanie nawozów sztucznych i ulepszonych nasion w dużym stopniu przyczyniło się do podniesie-

Tabl. 3. **Maszyny stosowane na farmach amerykańskich**

(w tys. sztuk) *a*

Wyszczególnienie	1920	1940	1945	1952
Traktory	246	1 545	2 422	4 170
Auta ciężarowe	139	1 047	1 490	2 410
Kombajny	4	190	375	887
Kombajny do zbioru kukurydzy	10	110	168	588
Prasy—podbieracze	0	25 ^b	·	240 ^c
Farmy posiadające mechaniczne dojarki	55	175	365	686
Wartość maszyn w milionach dol.	·	3 060	6 208	15 650

a Źródła: The Agricultural Situation, styczeń 1953, sierpień 1954; Departament Handlu, Statistical Abstract, str. 656, tabl. 767.

b Dane na styczeń 1942.

c Dane na styczeń 1951.

zów sztucznych. Jednakże zużycie nawozów nie jest równomierne w całym kraju; różne jest ono zarówno w poszczególnych rejonach, jak i w poszczególnych grupach gospodarstw. Wielu drobnych farmerów nie stosuje w ogóle nawozów. W 1952 roku ogólna ilość zużytych nawozów sztucznych wzrosła trzykrotnie w stosunku do 1920 roku, pomimo że powierzchnia

nia plonów, to nowoczesna technika poważnie wpłynęła na wzrost wydajności pracy. Tempo jej i intensywność — jak zaznacza autor — są znacznie wyższe w Stanach Zjednoczonych niż w krajach europejskich. Tablica 3 ilustruje raptowny skok w ilości maszyn stosowanych w rolnictwie po drugiej wojnie światowej.

Ilość posiadanych maszyn przez po-

Tabl. 4. **Farmy posiadające traktory w 1950 r. (w procentach do ogólnej liczby gospodarstw według grup wielkości) *a***

Farmy o powierzchni akrów	Procent farm posiadających traktory
Średnia dla ogółu farm	46,9
Poniżej 10 akrów	15,2
Od 30—49 akrów	24,7
„ 100—139 „	57,3
„ 140—179 „	70,2
„ 260—499 „	82,0
„ 500—999 „	84,9
Powyżej 1 000 akrów	82,0

a Źródło: Spis Rolny, 1950. General Report, t. II, str. 788.

szczególanych farmerów jest bardzo różna. Cały szereg gospodarstw w ogóle nie posiada maszyn. Autor stan ten ilustruje na przykładzie traktorów, jako jednej z podstawowych form mechanizacji.

Tylko 46,9 procent wszystkich farm posiada traktory. Dane te autor uzupełnia adnotacją, że 2 857 tys. farm nie ma w ogóle traktorów, a z tej liczby 1 213 tys. nie posiada nawet muła czy konia. Gospodarstwa te wykonują wszystkie prace ręcznie lub pracują przy pomocy wypożyczonej siły pociągowej. Spośród drobnych farm, o powierzchni poniżej 10 akrów, tylko 15,2% posiada traktory, z czego połowa — to przeważnie małe farmy typu ogrodniczego (przy czym około 40% tych traktorów — to maszyny stare, używane ponad 10 lat).

Z gospodarstw największych, o powierzchni ponad 1 000 akrów, 82% posiada traktory. Tylko 15,8% ogólnej liczby traktorów w tej grupie farm

używa się powyżej 10 lat. Farmy największe bowiem często praktykują sprzedaż starych, wybrakowanych maszyn farmom mniejszym.

Autor uzasadnia następnie, o ile bardziej korzystną jest zmechanizowana gospodarka na dużych farmach. Wyższość ta wyraża się w o wiele większej zdolności wykorzystania maszyn, a więc w obniżeniu kosztów mechanizacji na 1 akr, przy jednoczesnym zmniejszeniu zapotrzebowania na siłę roboczą.

Zagadnienie to autor ilustruje na przykładzie 988 dobrze gospodarujących farm w stanie Iowa, leżącym w pasie uprawy kukurydzy. Charakterystyczną cechą tych gospodarstw jest specjalizacja w produkcji kukurydzy i innych roślin pastewnych, jak i to, że osiągają one najwyższy przeciętny dochód z hodowli na farmę w porównaniu z dochodem gospodarstw w innych stanach.

Tabl. 5. **Porównanie produkcji, dochodu i kosztów produkcji w farmach o różnej wielkości**

(dane z 1951 r.) a

Wyszczególnienie	Farmy o powierzchni akrów				
	0—139	140—199	200—259	260—359	360 i więcej
Liczba farm zbadanych	89	296	252	211	140
Przeciętna powierzchnia farmy w akrach	111	166	227	306	482
Wartość maszyn z wyposażeniem średnio na farmę w dolarach	4 200	5 300	6 900	8 400	10 700
Koszty siły napędowej na 1 akr	20	17	16	14	13
Koszty eksploatacji w dolarach	2 249	3 230	4 571	5 657	8 600
Ilość roboczomiesięcy na farmę	14	16	19	23	30
Powierzchnia zasiewów na 1 zatrud.	65	88	97	110	122
Wartość produkcji globalnej z akra w dolarach	59	55	56	53	52
Czysty dochód na farmę	5 034	6 818	8 386	10 314	14 828

a Źródło: Iowa Farm Science, sierpień 1952, str. 25.

STOSUNKI NAJMU

Małe farmy w Stanach Zjednoczonych mogą korzystać z mechanizacji albo poprzez wypożyczanie maszyn, albo też na mocy kontraktu zawartego z przedsiębiorcą, który wykonuje określoną umową robotę przy zastosowa-

niu własnych maszyn i własnej siły roboczej.

Jak rozpowszechniony jest ten system, świadczy przykład danych statystycznych z 1949 roku, kiedy to 51,3% wszystkich farm korzystało

z wynajmu maszyn, płacąc zań przeciętnie 222 dolary na gospodarstwo. (Statistical Abstract, 1954, str. 656). Zwyczaj ten rozpowszechnił się wskutek stosowania coraz droższych maszyn wykorzystywanych w poszczególnych farmach tylko przez niewielką ilość dni w roku.

Wprowadzenie wielkich kombajnów zbożowych, opłacalnych tylko przy wykorzystaniu ich na dużych obszarach, spowodowało szczególne rozpowszechnienie tego systemu najmu. Najbardziej rozwiniętą formą tego systemu jest zawieranie z właścicielem kombajnu umowy przez poszczególnych farmerów, przy czym umowy te zawierają farmerzy nieraz bardzo od siebie oddaleni, np. ten sam kombajn dokonuje sprzętu zarówno u farmerów w stanie Texas (południe), gdzie żniwa są w czerwcu, jak i u farmerów oddalonych o tysiące mil na północ, gdzie żniwa przypadają we wrześniu. Umowy te dotyczą bardzo różnych rodzajów prac. Tak na przykład zawieranie umów na wykonanie określonych robót rolnych w stanie Iowa w 1954 roku obejmowało 41 różnych kon-

traktów, poczynając od orki, bronowania i pielęgnacji aż do zbiorów.

Stosowanie takiego systemu najmu praktykowanego przeważnie przez mniejsze farmy wywołało obniżkę kosztów związanych z mechaniczną uprawą, pomimo że koszty najmu nie były tak niskie, jak koszty utrzymania własnych maszyn ponoszone przez duże farmy. Jako przykład podaje autor wysokość opłaty przewidywanej w kontraktach za wyoranie jednego akra w stanie Iowa w 1947 roku, która wahała się od 3,25 do 4 dolarów. Koszt tej samej pracy wykonanej w dużych farmach własnym sprzętem wynosił 1,5 dolara za 1 akr. (Iowa Farm Science, styczeń 1947, str. 13).

Pozornie wydaje się, że taki system najmu umożliwia drobnym farmerom wytrzymanie walki konkurencyjnej i zachowanie własności ziemi. W gruncie rzeczy sprawa on, że drobny farmer zostaje oddzielony od własności środków produkcji, staje się bezpośrednio uzależniony od usług innych ludzi oraz od ograniczonego i podlegającego prawu konkurencji rynku.

PRZYKŁADY PRODUKTYWNOŚCI I WYDAJNOŚCI POSZCZEGÓLNYCH GOSPODARSTW

W związku ze stale wzrastającym rozwojem nauk rolniczych, mechanizacji i organizacji pracy zmniejsza się z roku na rok społecznie niezbędny czas pracy w produkcji roślinnej i zwierzęcej. Częste są wypadki, że

gospodarstwo o obszarze zbliżonym do średniej powierzchni państwowych gospodarstw rolnych lub pojedynczej spółdzielni produkcyjnej w Czechosłowacji — obsługiwane jest jedynie przez samego farmera i jego rodzinę.

Tabl. 6. **Wydatność pracy przy produkcji trzody chlewnej**

(dane z 1950 r.) a

Ilość macior w stadzie	Przeciętna ilość macior w stadzie	Roboczogodzin	
		na maciore z prosię- tami	na wypro- dukowanie 100 fun- tów ^b — wy- żej wagi
Od 1 do 4	2	86	3,1
„ 5 „ 9	7	69	2,5
„ 10 i więcej	17	51	1,8
Średnio	7	61	2,2

a Źródło: Departament Rolnictwa St. Zjedn., The Agricultural Situation, lipiec 1953, str. 13.

b 1 funt amerykański = 0,454 kg.

Dla zilustrowania poziomu wydajności pracy autor przytacza dane ze stanu Indiana dotyczące pracochłonności produkcji trzody chlewnej.

Tak wysoka wydajność pracy (średnio 2,2 roboczogodzin na wyprodukowanie 100 funtów żywej wagi) możliwa jest w warunkach kompletnej automatyzacji procesów produkcyjnych. Toteż należy pamiętać, że dane wyszczególnione w tablicy 6 dotyczą gospodarstw wyspecjalizowanych w produkcji trzody chlewnej.

Jak wysoko kształtuje się wydajność pracy w gospodarstwach wyspecjalizowanych, ilustruje autor jeszcze na przykładzie produkcji mleka na farmach stanu Pensylwania. Ogólna liczba krów mlecznych w tym stanie wynosi ponad 32 000 sztuk, przy średniej rocznej produkcji mleka 6 321 funtów od jednej krowy.

Mechanizacja w tym stanie znacznie wzrosła w ostatnich czasach. O ile w 1945 roku mechaniczne dojenie stosowało tylko 17% ogólnej liczby farmerów, to w 1950 roku procent ten wzrósł do 35%. Farmy większe, posiadające powyżej 15 krów, stosują obecnie tylko dojarki mechaniczne.

mleka zużywają one tylko 1,6 roboczogodzin, co stanowi 40% czasu wydatkowanego przeciętnie przez drobne farmy nie zmechanizowane.

Stosowanie osiągnięć nauki i wiedzy technicznej pozwala amerykańskim farmerom zwiększyć produkcję przy jednoczesnym zmniejszeniu kosztów jednostkowych. Jednakże na skutek nadprodukcji towarów i stałej tendencji spadkowej cen produktów rolnych właściciel może jedynie zmniejszyć swoje straty, lecz nie może zwiększyć zysku.

Na potwierdzenie swojej tezy autor podaje przykład zaczerpnięty z „Socialist Agricultural Science” (nr 4, z 1954 r., str. 374—377), obrazujący ekonomikę farmy specjalizującej się w produkcji mleka w latach 1952—1953.

Jest to farma posiadająca około 100 akrów powierzchni ogólnej, w której pracuje właściciel przy doradczej pomocy uczących się synów i częściowym donajmie siły roboczej, której roczny koszt wynosi 304 dolary. Gospodarstwo to pracuje w wyjątkowo trudnych warunkach, grunty jego są pagór-

Tabl. 7.

Wydajność pracy przy produkcji mleka

(dane ze stanu Pensylwania 1950 r.) a

Wielkość stada	Sposób dojenia	Roboczogodzin	
		na 1 krowę	na 100 funtów mleka
Od 1 do 4 krów	ręczny	183	4,0
„ 4 „ 14 „	„	166	2,8
„ 5 „ 14 „	mechaniczny	119	1,8
Powyżej 15 „	„	114	1,6

a Źródło: Departament Rolnictwa, St. Zjednoczone, The Agricultural Situation, styczeń 1953, str. 10.

Na podkreślenie zasługuje fakt, że w gospodarstwach stosujących ręczne dojenie wydajność pracy w przeliczeniu na 100 funtów mleka maleje z 4 roboczogodzin na 2,8 roboczogodzin w zależności od wielkości stada. Wskazuje to na możliwość lepszej organizacji pracy w większych farmach, przy czym działa tu prawdopodobnie i drugi czynnik — lepsza jakość krów. Najwyższą jednakże wydajność pracy osiągały farmy duże (posiadające 15 i więcej krów) stosujące mechaniczne dojarki. Na wyprodukowanie 100 funtów

kowate, skaliste, gliniaste i trudne do osuszenia. W 1952 roku trzy czwarte tej powierzchni było nawadniane: na obszarze tym farmer wyprodukował 140 tys. funtów mleka o przeciętnym procencie tłuszczu 4,7%.

W 1953 roku dzięki intensywnej pracy, zwiększeniu liczby dojnych krów i zwiększeniu powierzchni nawadnionej, globalna produkcja mleka wyniosła 171 tys. funtów.

W tym samym roku monopole skupujące mleko znacznie obciąży

jego cenę, wobec czego pomimo zwiększonej produkcji mleka o 31 tys. funtów (co stanowi wzrost równy 21,7%) właściciel otrzymał tylko o 152 dolary więcej niż w roku ubiegłym, dochód jego wzrósł więc o 2%. Ten nikły dochód nie pozwolił mu pokryć kosztów mechanizacji i utrzymać rodziny, przez co popadł w długi.

Konieczność podniesienia wydajności pracy w warunkach konkurencji objęła i inne gałęzie produkcji rolnej Stanów Zjednoczonych. Tempo zmian w sposobie gospodarowania wynikające z potrzeby zwiększenia produkcji ujawniło się znacznie wyraźniej po drugiej wojnie światowej.

Charakterystykę tych zmian obrazuje tablica 8.

nie wykazują wzrostu plonów, a w niektórych wypadkach nawet spadek, tempo zmian w farmach dużych jest jeszcze szybsze.

Szczególnie interesujące dla krajów środkowo-europejskich są dane dotyczące wyników produkcyjnych ziemniaka i buraków cukrowych: średnie plony buraka cukrowego w latach 1950—1953 wzrosły prawie o 50% w stosunku do lat przed pierwszą wojną światową; w tym samym czasie pracochłonność z 1,3 roboczogodziny na kwintal spadła do 0,5 roboczogodziny. Autor dodaje, że od roku 1945 do 1953 średnie roczne zmniejszenie ilości roboczogodzin na uprawę 1 akra buraka cukrowego wynosiło nie mniej niż 3,6 godziny.

Wzrost wydajności pracy przy upra-

Tabl. 8. **Plony oraz pracochłonność na 1 ha i na 1 q**
(w latach 1910—1914 i 1950—1953) a

Wyszczególnienie	Średnie roczne		
	1910—1914	1945—1949	1950—1953
Kukurydza			
Pracochłonność na 1 ha w rob/godz.	86,0	47,0	32,3
Plony w q z ha	16,7	22,4	24
Pracochłonność na 1 q w rob/godz.	5,3	2,1	1,3
Pszenica			
Pracochłonność na 1 ha w rob/godz.	37,5	13,8	10,8
Plony w q z ha	9,6	11,3	12,0
Pracochłonność na 1 q w rob/godz.	3,9	1,2	0,9
Buraki cukrowe			
Pracochłonność na 1 ha w rob/godz.	316,2	214,9	175,4
Plony w q z ha	237,0	304,0	343,0
Pracochłonność na 1 q w rob/godz.	1,3	0,7	0,5
Ziemniaki			
Pracochłonność na 1 ha w rob/godz.	187,7	169,5	167,0
Plony w q z ha	67,0	132,1	166,7
Pracochłonność na 1 q w rob/godz.	2,7	1,3	1,0
Tytoń			
Pracochłonność na 1 ha w rob/godz.	879,6	1 126,7	1 153,9
Plony w kg z ha	913,4	1 316,0	1 428,0
Pracochłonność na 1 q w rob/godz.	97,0	86,0	82,0

a Źródło: Departament Rolnictwa St. Zjedn., Agricultural Situation, sierpień 1954, str. 9, podane za tekstem rosyjskim z uwagi na dane przeliczone na hektary i kilogramy.

Komentując dane dotyczące plonów podstawowych płodów rolnych, autor podkreśla, że są to średnie dane krajowe. Ponieważ drobne gospodarstwa

wie ziemniaka był również znaczny. Średni roczny wzrost plonów na przestrzeni całego okresu po II wojnie wynosił 3,9 kwintala z 1 ha. W tym

samym czasie spada ilość roboczogodzin na 1 ha. W latach 1950—1953 wyprodukowanie 1 kwintala ziemniaków pochłaniało tylko 1 roboczogodzinę. Wydajność pracy wzrosła więc w stosunku do 1914 roku prawie trzykrotnie.

W krajach stosujących masowy tuż świn w oparciu o ziemniaki mogłoby to oznaczać tanie i dostateczne zaopatrzenie ludności w mięso wieprzowe. Jednakże w warunkach kapitalistycznego sposobu produkcji ten znaczny wzrost wydajności i produktywności oznacza nadprodukcję ziemniaka, bankructwo tysięcy farmerów uprawiających ziemniaki i dezorganizację, wskutek czego zdarzają się często wypadki pozostawiania zbiorów na polu.

W związku z wielką nadprodukcją ziemniaków w jednym z dwóch najbardziej znanych rejonów uprawy ziemniaków, w stanie Main,

farmerzy ponieśli tak duże straty, że nie byli w stanie opłacić podatków. Jak podaje „New York Times” (nr 4/3, 1955), życie w mieście St. Agatha „zostało sparaliżowane na skutek nagłego spadku cen ziemniaków i miasto nie było w stanie opłacić nauczycieli, wobec czego szkoły zostały zamknięte”.

W okresie po drugiej wojnie światowej zaznaczył się ogromny rozwój nauki rolniczej i postępu technicznego. Spowodowało to znaczny wzrost wydajności pracy i podniesienie produktywności.

Podstawową przyczyną — jak stwierdza autor — było szerokie zastosowanie nawozów sztucznych i mechanizacji.

Wyniki tych zmian w rolnictwie dla całych Stanów Zjednoczonych zestawione są w tablicy 9.

Tabl. 9. Wzrost produkcji i wydajność w rolnictwie Stanów Zjednoczonych w stosunku do lat 1955—1939 ^a

Wyszczególnienie	Wskaźnik wzrostu		
	Średnia lat 1935—1939	Średnia lat 1948—1952	1953
Produkcja ogółem	100	140	144
Zbiór z akra	100	132	131
Ogólna ilość roboczogodzin	100	86	81
Wydajność na 1 rob./godz.	100	163	178
Wydajność przy produkcji zwierzęcej na 1 rob./godz.	100	139	145
Wydajność przy produkcji roślinnej na 1 rob./godz.	100	160	181
Wartość siły napędowej i maszyn na farmę	100	166	188

^a Źródło: Departament Rolnictwa St. Zjedn., The Agricultural Situation, październik 1953, str. 5.

WPLYW POSTĘPU TECHNICZNEGO NA PROCES NADPRODUKCJI

Szybkie zmiany w technologii i wzrost wydajności pracy w amerykańskim rolnictwie pogłębiają główne sprzeczności kapitalizmu: sprzeczność między wzrostem wydajności pracy a ograniczonym charakterem rynku oraz sprzeczność między wyzyskującymi kapitalistami a wyzyskiwanymi i ubożającymi farmerami.

Wzrost wydajności rolnictwa w Sta-

nach Zjednoczonych wysuwa szereg ostrych problemów. Postęp techniczny uwarunkowany konkurencją wywołuje intensywny proces ubożenia i wywłaszczenia części farmerów; jednocześnie korzyści, jakie daje postęp techniczny, przechwytywane są w poważnym stopniu przez monopole kapitalistyczne. Otóż na skutek dużego wzrostu globalnej produkcji rolnej po-

wstają nadwyżki, których nie jest w stanie wchłonąć ani rynek wewnętrzny, ani zagraniczny. Ogromne, nie sprzedane nadwyżki zalegają składy, wobec czego powstał w Stanach Zjednoczonych poważny problem magazynowania płodów rolnych. W związku z tym powstało nawet specjalne towarzystwo kredytowe, powołane przez rząd federalny, Comodite Credit Corporation (CCC), którego zadaniem jest skup nadwyżek w celu przeciwdziałania ostrym spadkom cen na rynku.

Tak na przykład w 1954 roku CCC zakupiło produktów rolnych na sumę 4230 milionów dolarów i udzieliło farmerom kredytu w wysokości 300

milionów dolarów. Same wydatki na przechowywanie tych olbrzymich nadwyżek dochodzą do 1 miliona dolarów dziennie, a inne straty, wynikłe z psucia się tych artykułów i sprzedaży poniżej zakupu, w 1954 roku wyniosły 600 milionów dolarów.

Zjawisko nadprodukcji wystąpiło bardzo jaskrawo odnośnie do pszenicy. W końcu 1954 roku rząd zmuszony był zmagazynować około 103 milionów ton. Pszenicę przechowywano w namiotach, w obiektach wojskowych, w barakach, jak również w specjalnie wybudowanych prowizorycznych pomieszczeniach.

SYTUACJA EKONOMICZNA AMERYKAŃSKICH FARMERÓW

Autor wskazuje na korzystną sytuację farmerów podczas wojen — ceny produktów rolnych rosną w tych okresach szybciej niż koszty produkcji, koszty utrzymania i podatku. Najdobitniej charakteryzuje tę sytuację rynkową wskaźnik opłacalności, który wyraża stosunek pomiędzy kosztem produkcji i ceną otrzymywaną za produkty rolne. Wojny otwierają przed farmerami praktycznie nieograniczony rynek, dzięki czemu rozszerzają oni w tym okresie swoją produkcję i zdolności produkcyjne. Zaraz po wojnie natomiast szybko kurczy się popyt,

podczas gdy koszty produkcji, utrzymanie i podatki w zasadzie ulegają znacznie mniejszym wahaniom, wskutek czego czysty dochód i wskaźnik opłacalności zmniejszają się gwałtownie.

A oto jak kształtował się czysty dochód amerykańskich farmerów po drugiej wojnie światowej (patrz tabl. 11).

Jak wskazują dane w tabl. 11, czysty dochód farmerów spadł w 1954 roku do 11,2 bilionów dolarów, co stanowiło mniej niż 4% dochodu narodowego. Komisja Rolna Kongresu pod-

Tabl. 10. Czysty dochód rolnictwa, koszty produkcji, ceny i wskaźnik opłacalności w Stanach Zjednoczonych w latach 1910—1954^a

Wyszczególnienie	1910	1919	1921	1929	1932	1940	1945	1951	1953	1954
	w bilionach dolarów ^b									
Dochód globalny	7,3	17,7	10,5	13,8	6,4	10,9	25,3	37,0	35,0	.
Koszty produkcji	3,6	8,5	6,9	7,8	4,6	6,6	13,0	22,3	22,7	.
Czysty dochód	3,7	9,2	3,6	6,0	1,8	4,3	12,3	14,7	12,2	11,2
	w procentach									
Ceny płacone farmerom	100	215	124	149	68	100	202	302	258	250
Koszt produkcji	100	192	141	147	109	124	174	275	253	264
Koszt utrzymania	100	210	161	159	108	121	185	268	270	.
Podatek	100	160	244	279	186	189	192	335	371	.
Wskaźnik opłacalności	100	109	75	89	55	80	109	107	92	89

^a Źródła: Departament Handlu, Historical Statistics, str. 99; Statistical Abstract, 1954, str. 652; Survey of Current Business, luty 1955.

^b W cenach bieżących.

Tabl. 11. **Czysty dochód farmerów w latach 1946—1954** ^a

Lata	Dochód w cenach bieżących	Dochód w cenach porównywalnych z 1945
	w bilionach dolarów	
1946	14,8	13,5
1947	15,6	12,3
1948	17,7	12,9
1949	12,8	9,5
1950	13,3	9,8
1951	15,5	10,4
1952	14,8	9,7
1953	12,4	8,4
1954	11,2	7,6

a) Źródło: Facts for Farmers, maj 1954 i kwiecień 1955, opracowane na podstawie oficjalnych danych Komisji Rolnej przy parlamencie.

kreśla specjalnie, że czysty dochód farmerów w 1954 roku spadł o 20% poniżej poziomu z 1946 roku, przy czym komisja stwierdza, że „przewiduje się dalszy spadek dochodu w 1956 roku w stosunku do roku poprzedniego”. Z każdego dolara płaconego w 1954 roku przez konsumenta za artykuły spożywcze koszty transportu, dystrybucji i opakowania pochłaniają 57 centów (w 1946 r. — 48 centów). Z pozostałych 43 centów rolnik zużywa średnio 30 centów na koszty benzyny, nawożenia, walki ze szkodnikami i zużycia maszyn. Tylko 13 centów z dolara zapłaconego przez konsumenta zostaje na opłatę pracy i jako dochód z ziemi i budynków. Nic też dziwnego, że ogólna suma aktywów rolnictwa zmniejszyła się od 1952 do 1954 roku o 10,5 bilionów dolarów.

W związku z postępowaniem technicznym i potrzebą zwiększenia ilości nawozów sztucznych, środków ochronnych i maszyn, koszty produkcji pochłaniają coraz większą część dochodu globalnego

farmera. W 1910 roku koszty produkcji stanowiły ponad 50% dochodu globalnego, a w 1953 roku koszty te pochłonięły już 2/3 dochodu globalnego (patrz tabl. 10).

Te wysokie koszty produkcji i spadek dochodu globalnego spowodowały bankructwo setek tysięcy drobnych farmerów, niedostatecznie zdolnych do wytrzymania walki konkurencyjnej, a dla innych oznaczało wzrost zadłużenia, co autor ilustruje danymi w tabelicy 12.

Tabl. 12. **Wzrost zadłużenia w rolnictwie w latach 1945—1953**

(w bilionach dolarów) ^a

Lata	Ogółem	Długi hipoteczne	Inne długi
1945	7,3	4,8	2,5
1946	7,7	4,9	2,8
1947	8,6	5,1	3,5
1948	10,8	5,3	5,5
1949	12,0	5,6	6,4
1950	12,2	6,1	6,1
1951	13,6	6,6	7,0
1952	15,2	7,2	8,0
1953	16,8	7,7	9,1

a) Źródło: Survey of Current Business, październik 1954, str. 14.

Zadłużenie rolnictwa w 1953 roku wzrosło przeszło dwukrotnie w porównaniu z 1945 rokiem. Charakterystyczne jest, że długi nie zabezpieczone hipoteką rosną w tym czasie znacznie szybciej, osiągając w 1953 roku poziom prawie czterokrotnie wyższy niż w okresie przedwojennym. Na podkreślenie zasługuje fakt, że podobnie jak i w innych dziedzinach gospodarki poważna część podstawowych inwestycji w rolnictwie okresu powojennego dokonywana była w oparciu o wzrost zadłużenia. Ten wzrost długów — jak autor podkreśla — niszczy gospodarke na równi z inflacją.

KONCENTRACJA I STRUKTURA KLASOWA

Proces koncentracji połączony jest z pochłonięciem drobnych gospodarstw przez gospodarstwa wielkie, lepiej technicznie uzbrojne.

Liczba farm w Stanach Zjednoczonych w okresie od 1920 roku zmniejszyła się o prawie 1 100 000. Proces ten trwa ze wzrastającą siłą. Zbankruto-

wany, drobny farmer ulega w walce konkurencyjnej z dużymi farmerami, którzy zagarniają jego ziemię, ale nie przejmują jednocześnie zbędnej siły roboczej, która musi przejść do innego zajęcia.

Rząd federalny Ameryki zaaprobował jako oficjalną linię polityki bankructwo około połowy istniejących farm.

Autor przytacza fragment znamiennej dyskusji komisji senackiej, dotyczącej tych spraw:

Wiceminister rolnictwa Mr Davis: Oszczędność w produkcji można osiągnąć na drodze dalszej mechanizacji... zmniejszenia liczby małych, rodzinnych farm... Departament Rolnictwa podkreśla, że około 50% istniejących farm posiada prawdopodobnie zbyt małą powierzchnię.

Senator Ellender: A więc wy pozwolicie jednemu dostatecznie dużemu farmerowi połączyć wiele małych, otaczających go farm, aby w ten sposób stworzyć jedną dużą gospodarstwo jednostkę?

Mr Davis: Myślę, że tak*.

Jak zmieniają się stosunki własno-

ściowe w tym kraju, obrazuje tablica 13.

Zmniejszenie liczby farm, jakie nastąpiło od 1920 do 1950 roku, nie było we wszystkich grupach równomierne. Największy spadek można zaobserwować w gospodarstwach opartych na dzierżawie, znacznie natomiast wzrosła liczba farm tzw. częściowych właścicieli: w grupie tej obserwujemy jednocześnie duży wzrost powierzchni. Zwiększyła się znacznie przeciętna powierzchnia farm pod zarządem.

Autor uzupełnia swój komentarz do tablicy 13 dodatkową informacją o tym, że w grupie dzierżawców przeważającą ilość stanowią Murzyni. Właściciele traktują ich „trochę lepiej niż niewolników”. Natomiast wielu spośród białych dzierżawców — to synowie farmerów, którzy zawarli korzystne kontrakty z rodzicami. Obszar gospodarstw dzierżawionych przez białych jest znacznie większy niż farm znajdujących się w rękach Murzynów. Na przykład w 1950 roku średnia powierzchnia farmy białego właściciela wynosiła 79,2 akra, murzyńskiego — 23,5 akra (Spis Rolny, 1950, t. II, str. 922).

W dalszej części artykułu autor przytacza dane dotyczące zmian stosunków

Tabl. 13. Stosunki własnościowe i liczba gospodarstw, ich powierzchnia i wartość ziemi i budynków w latach 1920—1950^a

Lata	Ogółem farm	Pełnoprawni właściciele	Częściowi właściciele	Farmy pod zarządem	Dzierżawcy
Liczba farm w tysiącach					
1920	6 448	3 367	558	68	2 550
1950	5 382	3 089	825	24	1 444
Powierzchnia w milionach akrów					
1920	956	461	176	54	266
1950	1 158	419	476	105	212
Wartość ziemi i budynków w milionach dolarów					
1920	66,3	30,7	9,1	2,7	23,7
1950	75,3	33,1	19,9 ^b	3,0 ^b	18,7 ^b

^a Źródło: Spis Rolny, 1950 r. Statistical Abstract, str. 643—646.

^b Dane szacunkowe w oparciu o liczbę farm i przeciętną wartość według danych ze Statistical Abstract, sierpień 1953, str. 9.

* C. J. Coe, Eisenhower Farm Crisis, sierpień 1953, str. 9

własnościowych w ramach poszczególnych grup obszarowych. W ostatnich trzydziestu latach wzmógł się znacznie proces koncentracji i dyferencjacji w rolnictwie amerykańskim.

1949 roku grunty uprawne w farmach o powierzchni powyżej 1000 akrów wynosiły 15,7% całej powierzchni uprawnej, a odpowiedni wskaźnik dla 1924 roku był tylko 5,5%.

Tabl. 14. **Koncentracja i dyferencjacja gospodarstw amerykańskich w latach 1920—1950. Liczba gospodarstw i powierzchnia ^a**

Wielkość gospodarstw w akрах	1 9 2 0				1 9 5 0			
	Liczba gospodarstw		Powierzchnia		Liczba gospodarstw		Powierzchnia	
	w tys. akrów	w %	w tys. akrów	w %	w tys. akrów	w %	w tys. akrów	w %
Poniżej 10	289	4,5	1,6	0,2	485	9,0	2,4	0,2
10—49	2 012	31,2	55,6	5,7	1 458	27,5	39,2	3,4
50—99	1 473	22,9	105,6	11,1	1 048	19,5	75,6	6,5
100—179 ^b	1 450	22,5	194,7	20,4	1 012	20,5	149,9	12,9
180—259 ^b	531	8,2	112,6	11,8	487	9,1	105,3	9,1
260—499	476	7,4	164,2	17,2	478	8,9	166,6	14,4
500—999	150	2,3	101,0	10,6	182	3,4	126,0	10,9
1000 i więcej	67	1,0	220,6	23,1	121	2,3	494,5	42,6
O g ó ł e m	6 448	100,0	995,9	100,0	5 382	100,0	1 159,8	100,0

a Źródło: Spis Rolny, Statistical Abstract, 1954, str. 642.

b W 1950 roku grupa obejmuje gospodarstwa od 100—174 akrów i od 175—259 akrów.

Dane w powyższej tabeli wykazują znaczną koncentrację ogólnej powierzchni (wliczając pastwiska i lasy) w grupie największych farmerów (1000

Wzrost liczby farmerów w grupie gospodarstw o powierzchni poniżej 10 akrów autor wyjaśnia zmianą kryteriów zaliczania do tej grupy gospo-

Tabl. 15. **Wzrost lub spadek liczby farm w poszczególnych grupach obszarowych za lata 1940—1950 ^a**

Grupy gospodarstw według obszaru	Liczba gospodarstw		Zmiany w %
	Spadek	Wzrost	
Poniżej 10 akrów	21 488		-4,2
10—29 akrów	159 363		-15,7
30—49 „	143 047		-18,6
50—99 „	243 247		-18,8
100—179 „	207 179		-15,8
180—259 „		989	+0,2
260—499 „		19 297	+4,2
Powyżej 500 akrów		39 401	+14,9

a Źródło: Spis Rolny St. Zjedn., 1950, t. II, str. 778.

i więcej akrów). Taka sama tendencja widoczna jest przy rozpatrywaniu powierzchni uprawnej. Na przykład w

darstw. Na ogólną liczbę 485 tysięcy farm o obszarze poniżej 10 akrów gospodarstwa towarowe stanowiły wśród

nich 187 tysięcy, w tym poważną liczbę stanowiły gospodarstwa wyspecjalizowane. Jeśli dokładnie analizować proces wzrostu liczby drobnych farm, to widać, że nie oznacza on zdrowego rozwoju gospodarstw drobnych, a raczej intensyfikację części gospodarstw z dużym kapitałem na małym obszarze (wyspecjalizowane w określonym kierunku), przy równoczesnym ubożeniu pozostałych — do granicy, przy której ich nikła efektywność zmu-

kructw przypada na pierwsze pięć lat powojennych. Jeżeli ograniczyć się w badaniach tylko do tego okresu, to ubytek w grupie farm najmniejszych wyraża się liczbą 109 tysięcy gospodarstw, to znaczy 18% ogólnej liczby farm tej grupy.

Koncentracja produkcji towarowej w wielokapitalistycznych farmach jest jeszcze bardziej uderzająca niż koncentracja ziemi.

Komentując dane z tablicy 16 autor

Tabl. 16. Koncentracja produkcji towarowej w farmach amerykańskich w 1950 r.^a

Wielkość gospodarstw według wartości produkcji rocznej w dolarach	Liczba farm w tys.	Procent w stosunku do ogólnej liczby farm	Procent produkcji sprzedawanej
Poniżej 1 200	2 386	44	5
1 200—25 000	2 886	54	69
25 000 i więcej	108	2	26

^a Źródło: Spis Rolny, 1950 r., Facts for Farmers, maj 1954.

sza właścicieli do dodatkowej pracy zarobkowej w mieście.

Podstawowa jednak prawidłowość, tj. wzrost liczby większych gospodarstw w największych grupach obszarowych i koncentracja ziemi w ich ręku oraz

podkreśla, że 44% wszystkich farm posiadało globalny przychód ze sprzedaży towarowej znacznie poniżej minimum egzystencji.

To samo zagadnienie naświetla tablica 17, uwzględniająca udział farm w

Tabl. 17. Procentowy udział w produkcji towarowej farm różnej wielkości w 1950 r.^a

Wielkość farm w akrach	W procentach			
	Ilość farm	Produkcja towarowa	Produkcja roślinna	Produkcja zwierzęca
Poniżej 10	9,0	2,7	2,4	2,9
10—49	27,5	9,6	12,8	7,2
50—99	19,5	10,9	11,0	10,7
100—179	20,5	20,2	16,4	23,2
180—259	9,1	13,6	11,2	15,5
260—499	8,9	18,2	18,1	18,3
500—999	3,4	10,2	12,3	8,5
1 000 i więcej	2,3	14,6	15,6	13,6

^a Źródło: Spis Rolny, 1950 r., t. II, str. 794—795.

bankructwo i zanikanie mniejszych farm, jest bardzo wyraźna.

W komentarzu do tablicy 15 autor podkreśla, że przeważająca ilość ban-

produkcji towarowej według grup obszarowych.

Komentując powyższe dane autor podkreśla, że 36,5% gospodarstw o po-

wierzchni do 50 akrów dostarcza tylko 12,3% całej produkcji towarowej, czyli dostarcza mniej od największych farm, liczących zaledwie 2,3% ogólnej liczby gospodarstw.

Charakteryzując dalej wielkość produkcji towarowej farm amerykańskich autor omawia na przykładzie roku 1949* różnice poziomu przychodów w poszczególnych rejonach. 361 tysięcy farm w USA (6,7% ogółu gospodarstw) nie produkuje nic na sprzedaż. Procent ten kształtuje się bardzo różnie w różnych stanach. Tak na przykład w stanie Iowa tylko 1% gospodarstw nie posiada produkcji towarowej, podczas gdy w Nowej Karolinie istnieje prawie 9% takich farm, a w Kalifornii — 8%.

Poważna ilość gospodarstw (672,5 ty-

sięcy) posiada minimalną produkcję towarową — od 1 do 249 dolarów, 1 148 tysięcy farm produkuje na sprzedaż artykułów na sumę od 1 000 do 2 499 dolarów. Innymi słowy, w 33,8 proc. wszystkich gospodarstw Stanów Zjednoczonych przychód pieniężny brutto średnio na jedną farmę nie przekracza 1 000 dolarów (w stanie Missisipi ilość tych gospodarstw wynosi około 60%). Jeśli uwzględni się koszty produkcji tych gospodarstw, to przychody pieniężne, które farmer może przeznaczyć na własne potrzeby, będą znacznie niższe. Wiele z farm o produkcji towarowej do 250 dolarów nie jest w stanie pokryć nawet minimalnych kosztów produkcji.

FARMY WIELKOKAPITALISTYCZNE

Dla scharakteryzowania stopnia koncentracji kapitalistycznej autor posługuje się wskaźnikami ilości najmniejszej siły roboczej, kosztów związanych z płacą roboczą, jak też niektórymi danymi obrazującymi rozmiary umaszynowania. Dane te dotyczą trzech typowych stanów USA.

Wielkie farmy w Kalifornii stanowią

tylko 4,2% ogólnej ilości farm w tym stanie, ale koncentrują one 57% całej powierzchni użytków rolnych. Wartość ziemi i budynków średnio na jedną farmę wynosi 304 tysiące dolarów. Te wielkie gospodarstwa posiadają 35% ogólnej liczby kombajnów w całym stanie oraz 33% wszystkich maszyn do sprzętu kukurydzy. Zatrudniają one

Tabl. 18. Poziom koncentracji kapitalistycznej wielkich farm w stanach: Kalifornia, Missisipi i Iowa w 1949 r. ^a

Wyszczególnienie	Kalifornia		Missisipi		Iowa	
	Ilość	% w stosunku do ogólnej ilości w stanie	Ilość	% w stosunku do ogólnej ilości w stanie	Ilość	% w stosunku do ogólnej ilości w stanie
Liczba farm ^b	5 720	4,2	2 631	1,0	976	0,5
Powierzchnia w akрах	20 851 814	57,0	4 173 552	20,2	691 819	2,0
Wartość ziemi i budynków średnio na farmę w dolarach	304 450	.	104 268	.	108 814	.
Kombajny sztuk	3 084	35,0	2 034	33,9	610	1,2
Maszyny do sprzętu kukurydzy	88	33,3	438	56,3	861	0,9
Traktory	21 767	17,4	11 143	21,2	3 116	1,3
Najem robotników	76 940	47,1	25 288	45,8	3 410	8,5
Płaca robocza w dolarach	197 397	52,2	20 812	47,2	6 466	9,5
Wartość produkcji towarowej w tys. dolarów	848 498	48,7	61 443	18,1	91 372	5,6

^a Źródło: Spis Rolny Stanów Zjednoczonych, 1950, t. I, Kalifornia, tabl. 13; Missisipi, tabl. 13; Iowa, tabl. 13.

^b Do grupy farm wielkokapitalistycznych zaliczono gospodarstwa o powierzchni ponad 1 000 akrów oraz gospodarstwa o produkcji towarowej w 1949 r. powyżej 70 000 dolarów.

* Źródło: Spis Rolny St. Zjedn., 1950. Statistical Abstract, str. 663.

47,1% wszystkich robotników rolnych Kalifornii. Przeciętny nakład na płacę roboczą w wielkokapitalistycznej farmie wynosi 34,5 tysiąca dolarów rocznie, a średnia wartość produkcji towarowej — 148 tysięcy dolarów.

Kalifornijskie farmy reprezentują typ gospodarki Stanów Zjednoczonych o następujących cechach charakterystycznych: wielki obszar przypadający na jednostkę gospodarczą, wysoki za-inwestowany kapitał oraz praca wykonywana w oparciu o siłę najemną. Tendencje do monopolistycznej kontroli ziemi wzrosły do maksymalnych rozmiarów. Wielkokapitalistyczni właściciele tych farm utworzyli towarzystwo-„spółdzielnię“, która ściśle kontroluje i reguluje rynek, określając nie tylko ilość towarów, jakie mają być wysyłane na rynek w danym czasie, ale również ilości, jakie należy sprzątać z pola. „Spółdzielnia” taka, aby nie dopuścić do zbyt dużej podaży na rynku, pozwala często nawet zgnić owocom i jarzynom na polu.

Krańcowo różny typ gospodarki obrazują dane o wielkich farmach w stanie Missisipi. Jest to gospodarka na wielkim obszarze, obejmującym przeciętnie ponad 1 500 akrów, który uprawiają robotnicy na warunkach półfeudalnej zależności. Obok tego typu gospodarstw można zaobserwować również powstawanie nowoczesnych kapitalistycznych farm o wysokiej mechanizacji.

Charakterystyczną cechą półfeudalnych wielkich gospodarstw jest wydzierżawianie drobnych działek albo też zatrudnianie robotników na warunkach umowy regulującej należność za pracę obejmującą określoną część zbiorów. Robotnik taki nie ma zagwarantowanego minimum zarobku, ma natomiast perspektywę ewentualnego podniesienia swego wynagrodzenia poprzez uzyskanie wyższych zbiorów. Właściciel zarządza swoją ziemią jako całością, ustala kierunek produkcji, płodozmian, awansując minimalny kapitał pieniężny. Robotnicy natomiast, których płaca równa się części zbiorów, wkładają maksimum wysiłku w nadziei zapewnienia sobie tą drogą środków do życia. W farmach tych przeciętne plony i dochód są znacznie wyższe niż w gospodarstwach opartych na pracy samego właściciela.

Jak wysoki jest dochód właściciela

farmy uprawianej przez robotników pracujących na zasadzie opłaty równej części zbiorów, ilustruje autor na przykładzie jednej farmy. Wydatki właściciela na 1 akr gruntów ornych danej farmy wyniosły średnio tylko 13,90 dolara, podczas gdy dochód czysty, jaki uzyskiwał właściciel farmy z jednego akra, stanowił 85,90 dolara. Koszty produkcji na 1 akr w gospodarstwach uprawianych przez samych właścicieli wyniosły 20,80 dolarów, dochód zaś — tylko 9,40 dolara.

Ten system gospodarki możliwy jest jedynie w warunkach nadmiernej ilości siły roboczej. Taki tani robotnik nie jest zawsze dostępny, szczególnie w okresie wysokiej koniunktury przemysłowej albo też w okolicach wielkich miast. Toteż w stanie Missisipi obserwuje się stały wzrost liczby wielkokapitalistycznych farm opartych na wysokiej zmechanizowanej organizacji pracy, zatrudniających niewielką ilość stałych wykwalifikowanych robotników, stosujących natomiast donajem sezonowy. Tak na przykład farma o powierzchni 2 000 akrów, uprawiająca bawełnę, zatrudnia tylko pięciu stałych robotników.

Dane przytoczone w tabelicy 18 dla stanu Missisipi obejmują właśnie te zmechanizowane wielkokapitalistyczne gospodarstwa. Stopień koncentracji w tym stanie ilustruje, po pierwsze, fakt, że kapitał zawarty w ziemi i budynkach wynosi średnio na jedną farmę ponad 104 tysiące dolarów, po drugie, że 47,2% całej płacy, jaką otrzymują robotnicy rolni, uiszczony jest przez 1% wszystkich gospodarstw w stanie Missisipi.

W stanie Iowa stopień koncentracji jest znacznie niższy. Rozwija się tu gospodarka rolna w oparciu o farmy rodzinne (około 160 akrów), uprawiane wyłącznie przez właściciela i jego rodzinę.

Autor zaznacza, że gospodarka ta ma charakter ekstensywny i oparta jest na pastwiskowym chowie bydła i uprawie zbóż. Jednakże stopniowo, w miarę coraz większej mechanizacji procesów produkcyjnych, gospodarstwa te przedstawiają się na uprawę roślin bardziej intensywnych. Jednocześnie wraz z rozwojem mechanizacji w rolnictwie, szerszym stosowaniem elektryczności, postępuje proces koncentracji ziemi dla stworzenia warunków lepszej organizacji pracy.

DANE CYFROWE O ROLNICTWIE NRF W ROKU GOSPODARCZYM 1954/55 *

I. Rolnictwo jako gałąź gospodarki narodowej

W rezultacie rozwoju przemysłu ludność rolnicza zmniejszyła się z 7,05 mln w 1939 roku na 6,5 mln w 1955 roku, stanowiąc 13% całej ludności.

Wśród ogółu ludności zarobkującej udział ludności zarobkującej w rolnictwie spadł z 27% w 1939 roku na 20% w 1955 roku.

Spśród 4,8 mln ludzi stałe zatrudnionych w rolnictwie 17% stanowią robotnicy najemni.

Dochód narodowy w NRF w okresie od 1949 do 1954/55 roku wzrósł z 63,1 mld do 118,4 mld marek. Choć wartość wyprodukowana w tym czasie przez rolnictwo i leśnictwo wzrosła z 7,6 na 12,6 mld marek, to jednak udział rolnictwa i leśnictwa w całości dochodu narodowego zmniejszył się z 12 na 10,6%.

Mimo że ogólnie ludność na terenie NRF wzrosła w stosunku do okresu przedwojennego o $\frac{1}{3}$, zapotrzebowanie na środki żywnościowe zostało w 75% pokryte z własnej produkcji. W szczególności dotyczy to mleka, masła i mięsa. Poważniejszy import produktów żywnościowych obejmuje tylko zboże, paszę i tłuszcze roślinne.

II. Ziemia i pogłowie

W użytkowaniu rolniczym było w NRF w 1955 roku 14,25 mln ha. W stosunku do 1950 roku powierzchnia użytkowana rolniczo zwiększyła się o 125 000 ha poprzez wzięcie w uprawę odłogów.

W stosunku jednak do okresu przed-

wojennego powierzchnia użytkowana rolniczo jest o 261 000 ha mniejsza.

Stan inwentarza żywego wynosił w 1955 roku 12,7 mln sztuk (w przeliczeniu na sztuki duże). Jest on mniejszy o 7% w stosunku do stanu przedwojennego. Zmniejszenie stanu inwentarza żywego wynikało na skutek znacznego spadku liczby koni (o 29%) i owiec (o 37%). Spadek stanu koni nastąpił w rezultacie poważnego wzrostu mechanizacji. Stan owiec zmniejszony od okresu wojny robi w ostatnich latach pewne postępy.

Stan bydła w stosunku do okresu przedwojennego jest mniejszy o 5%, natomiast pogłowie świń wzrosło w stosunku do tegoż okresu o 17%.

Ogólnie rzecz biorąc, przeciętna inwentarza żywego na 100 ha użytków rolnych (w przeliczeniu na sztuki duże) wynosi 91 sztuk, co oznacza zmniejszenie o 4 sztuki w stosunku do okresu przedwojennego (95 sztuk na 100 ha użytków rolnych).

III. Produkcja

Produkcja środków żywnościowych w stosunku do roku 1939 wzrosła o 23%. Jest to rezultat znacznego wzrostu wydajności we wszystkich gałęziach rolnictwa. I tak przeciętna mleczność krów wzrosła do 2 910 kg rocznie, tj. o 17%. W tym samym czasie produkcja wołowiny na 1 sztukę wzrosła o 9%. Również produkcja wieprzowiny i produkcja jaj wzrosła od 16—18% od sztuki.

Przeciętne plony w stosunku do okresu przedwojennego również wzrosły: zbóż — o 16%, buraków cukrowych — o 22%, kartofli — o 15%.

* Źródło: Die westdeutsche Landwirtschaft im Wirtschaftsjahr 1954/55, Dr Müller, Bonn.

Wzrost wydajności w poszczególnych gałęziach rolnictwa jest przede wszystkim wynikiem wzrostu zużycia nawozów sztucznych (azotowych o 31%, fosforowych o 26% i wapna o 36%). Jednocześnie bardzo poważnie wzrosła się intensywność żywienia zwierząt.

W porównaniu do wydajności rolnictwa w innych państwach Europy zachodniej NRF zajmuje miejsce, które można określić jako środkowe, tj. niżej Belgii, Holandii i Danii, a wyżej Norwegii, Szwecji, Francji i Włoch.

IV. Płace i ceny

Płace robotników rolnych w roku gospodarczym 1954/55 w stosunku do okresu przedwojennego (= 100) osiągnęły wskaźnik 233.

Wskaźnik cen dla artykułów przemysłowych wynosił w tymże roku 211, a dla wytworów rolnictwa — 202. Szczególnie wysoki był wskaźnik cen dla nowych budynków (235) i nowych maszyn (230). Spośród wytworów rolnictwa najwyższy stosunkowo wskaźnik cen osiągnęło bydło rzeźne (219) i zboże (207). Najniższy wskaźnik cen wykazywało mleko (180).

Taki układ cen niedogodny dla rolnictwa sprawił, że postępy w dziedzinie wzrostu produkcji rolnej były większe aniżeli wzrost rentowności gospodarstw rolnych.

V. Wpływy ze sprzedaży i wydatki rolnictwa

Wpływy ze sprzedaży w roku gospodarczym 1954/55 wyniosły 13,8 mld ma-

rek, tzn. o 4,4 mld marek więcej niż w roku 1950/51 (patrz tablica).

Wpływy te pochodzą w 30% z produkcji roślinnej, a w 70% z produkcji zwierzęcej. Od roku 1950/51 zaznaczał się stały wzrost udziału produktów zwierzęcych w ogólnej sprzedaży.

Mimo że wpływy ze sprzedaży znacznie wzrosły w ostatnich latach, okazały się one niewystarczające w związku z koniecznością poważnego zwiększenia nakładów w gospodarstwach.

Udział obcego kapitału w rolnictwie NRF wzrósł od 1948 do 1955 z 2,5 do 7,0 mld marek. Według oceny rządu NRF absolutna wysokość zadłużenia w rolnictwie nie jest szczególnie niepokojąca, gdyż odpowiednio wzrosły również dochody. Zastanawiający jest natomiast ten fakt, że stale, corocznie, rozmiar zadłużenia wzrasta o 600 mln marek, oraz to, że wśród zaciąganych kredytów przeważają krótkoterminowe.

VI. Zależność sytuacji ekonomicznej od naturalnych warunków produkcyjnych

Sytuacja ekonomiczna gospodarstw rolnych kształtuje się bardzo różnie w zależności od kierunku produkcji, grupy wielkości oraz warunków przyrodniczych poszczególnych rejonów.

Rząd NRF bada te zagadnienia na podstawie wyników rachunkowości 5 005 gospodarstw, wśród których są reprezentowane różne kierunki produkcji i różne grupy wielkości. Dla roku gospodarczego 1954/55 badania te dały następujące wyniki: dochód gospodarstwa z 1 ha waha się od 2 500 marek w gospodarstwach

Wpływy ze sprzedaży i wydatki rolnictwa w latach gospodarczych od 1950/51—1954/55

(w milionach marek)

Wyszczególnienie	1950/51	1951/52	1952/53	1953/54	1954/55
Wpływy ze sprzedaży	9 414	12 077	12 377	13 186	13 808
Bieżące wydatki gospodarcze (bez podatku)	6 496	7 539	8 210	8 600	9 340
Wydatki na inwestycje (nowe budynki, maszyny)	890	1 319	1 122	1 137	1 656
Pozostaje	2 028	3 219	3 045	3 449	2 812

uprawiających buraki cukrowe (północne Niemcy) do 773 marek w gospodarstwach nastawionych na produkcję pasz (południowe Niemcy). Przeważająca liczba wszystkich badanych gospodarstw, a przypuszczalnie i większości gospodarstw w całym zachodnio-niemieckim rolnictwie, osiąga przychód z 1 ha w wysokości 1 000—1 500 marek.

Nakłady na gospodarstwo układają się następująco: w gospodarstwach znajdujących się w złych warunkach przyrodniczych są one równe wpływom, tzn. że gospodarstwa te nie osiągają żadnego czystego dochodu. W tych gospodarstwach zainwestowany kapitał nie znajduje żadnego oprocentowania.

W gospodarstwach znajdujących się w średnich lub dobrych warunkach przyrodniczych (zbożowe lub zbożowo-okopowe) dochód czysty wynosi około 200 marek na 1 ha użytków rolnych. Tylko te gospodarstwa, które posiadają bardzo dobre warunki produkcji (okopowe), osiągają dochód czysty wyższy niż 200 marek.

Dochód na 1 robotnika w rolnictwie waha się od 1 583 do 5 830 marek rocznie. Górną granicę dochodu osiąga tylko nieznaczna grupa; większość badanych gospodarstw osiąga od 2 000 — 3 000 marek na każdego robotnika, co odpowiada zaledwie określonej taryfą płacy robotnika rolnego.

A. S.